

Η ΦΥΣΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Κωνσταντίνος Μιχ. Μπέλλος

απόφοιτος της Ζωσιμαίας Σχολής

απόσπασμα από το βιβλίο του

«Ηπειρωτικοί Δημοτικοί Αντίλαλοι»

(Μελετήματα - Κείμενα- Τραγούδια)

Ο άνθρωπος της υπαίθρου, και ιδιαίτερα σε παλιότερες εποχές, ήταν στενά δεμένος με τη φύση. Η φύση ήταν η ίδια η ζωή του. Την αγάπησε, την πόνεσε, της έδωσε φωνή, μίλησε μαζί της, την τραγούδησε. Την τραγούδησε με το δημοτικό τραγούδι, που είναι ο πιστότερος καθρέφτης της ψυχής του λαού. Ο άγνωστος, ο άγνωστος τραγουδιστής τραγούδησε τα βουνά, τα δέντρα, τα πουλιά, τα αστέρια και τα άλλα στοιχεία της φύσης.

Τα βουνά

Τα βουνά της πατρίδας μας περήφανα κι αγέρωχα σπαθίζουν με τον όγκο τους το γαλάζιο χρώμα του ουρανού και δίνουν μια ιδιαίτερη ομορφιά στο ήρεμο τοπίο του ελληνικού χώρου.

*«Καλότυχα είναι τα βουνά, καλότυχοι είν' οι κάμποι,
το καλοκαίρι πράσινα και το χειμώνα χιόνια
και καρτερούν την άνοιξη, τ' όμορφο καλοκαίρι
να μπουμπουνκιάσουν τα κλαριά, να βγάλει η γης χορτάρι»*

Στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας τα βουνά έγιναν τα απάτητα κρη-σφύγετα και τα φρούρια της ελευθερίας. Χαίρονται και καυχούνται τα βουνά, γιατί φιλοξενούν τους κλέφτες.

«κάθε κορφή και φλάμπουρο, κάθε κορφή και κλέφτης»

Την περηφάνειά τους τη δείχνουν και όταν μιλούν περιφρονητικά για τους κάμπους.

*«βρε κάμπε αρρωστιάρικε, βρε κάμπε μαραζιάρη
με τη δική μου λεβεντιά να στολιστείς γυρεύεις;»*

Κλαίνε τα βουνά, όταν οι κλέφτες ροβολούν στους κάμπους να πολεμήσουν τα τούρκικα τ' ασκέρια.

*«Κλαίνε τα μαύρα τα βουνά, παρηγοριά δεν έχουν.
Δεν κλαίνε για το ψήλωμα, δεν κλαίνε για τα χιόνια.
Η κλεφτουριά τ' αρνήθηκε και ροβολάει στους κάμπους»*

Και σε άλλο τραγούδι γίνεται διάλογος με τα βουνά.

*-«Εσείς βουνά, ψηλά βουνά, με τα δασιά κλαριά σας,
με τα δασιά τα έλατα, το έν' απάνω στ' άλλο,
τους κλέφτες τι τους κάματε τους καπεταναραίους;
-Τα ντουφέκια πήρανε, και τα σπαθιά τράβηξαν,
τους Τούρκους εκυνήγησαν, τους κάμαν έναν ένα»*

Στη θλίψη των κλεφτών για το θάνατο συντρόφου τους, υποφέρουν μαζί τους και τα βουνά.

*«Τ' έχουν του Σούλιου τα βουνά και στέκουν μαραμένα;
Μήνα χαλάζι τα βαρεί, μήνα βαρύς χειμώνας,
Κι ουδέ χαλάζι τα βαρεί κι ουδέ βαρύς χειμώνας,
αχ των κλεφτών τα κλάματα κι από τα μοιρολόγια...»*

Ο ήρωας Κατσαντώνης, λίγο πριν το μαρτυρικό θάνατο του στα Γιάννενα, με συγκίνηση αποχαιρετά τ' αγαπημένα βουνά που λημέριαζε.

*«Έχετε γεια, ψηλά βουνά και δροσερές βρυσούλες
και σεις Τζουμέρκα κι Άγραφα, παλικάριών λημέρια.»*

Τα δέντρα

Τα δέντρα είναι η ομορφιά και η ζωή της φύσης. Την αγάπη στη φύση και στα δέντρα τη συναντούμε και στη δημοτική μας ποίηση με ωραιότατες εικόνες, προσωποποιήσεις και διαλόγους.

Ιδιαίτερα στα τραγούδια της αγάπης υπάρχει και η αλληγορία. Εξιδανικεύεται ο έρωτας, όταν εκφράζεται με αλληγορικά σχήματα. Μεταφορικά μιλούνε για τα δέντρα και υπονοούν πρόσωπα ερωτικού ενδιαφέροντος.

Στο Ηπειρώτικο τραγούδι αναφέρεται:

*«Μωρή κοντούλα λεμονιά, με τα πολλά λεμόνια,
πότε μικρή μεγάλωσες και μου 'γινες δασκάλα;
Χαμήλωσε τους κλώνους σου να κόψω ένα λεμόνι
για να στο στίψω να το πιω να μου διαβούν οι πόνοι»*

Και στο γνωστό πανελλήνιο τραγούδι η ίδια αναφορά.

*«Ιτιά, ιτιά, μοσκοϊτιά, συ μώχεις κάψει την καρδιά.
Ιτιά μου, σε παρακαλώ σκύψε να πάρω τον ανθό»*

Τα δέντρα συμμετέχουν και συμπάσχουν με τους ερωτευμένους. Η μηλιά μαραίνεται, όταν ξεχωρίζουν οι αγαπημένοι.

*-«Τι έχεις, μηλιά, και ψύγεσαι και κιτρινοφυλλιάζεις;
-Άγουρος με ξανθή κόρη στη ρίζα μου φιλιόνταν
κι όρκο κάναν στους κλώνους μου να μην ξεχωριστούνε,
τόρα ξεχωριστήκανε και κιτρινοφυλλιάζω»*

Σχεδόν ίδια περίπτωση. Οι ερωτευμένοι δίνουν όρκο πίστης κάτω απ' το πλατάνι.

*«Θυμάσαι που σ' αντάμωσα στον πλάτανου τη βρύση,
κι είπαμε λόγια της καρδιάς, κουβέντες της αγάπης
και βάλαμε για μαρτυρία τα φύλλα απ' το πλατάνι;
Τώρα τα φύλλα πέσανε και ποιος θα μαρτυρήσει;»*

Εκεί όμως που τα δέντρα συμμετέχουν πιο έντονα στα συναισθήματα του ανθρώπου είναι στο κλέφτικο τραγούδι, γιατί ο κλέφτης που ζει πάνω στα βουνά έχει πιστούς συντρόφους του τα δέντρα. Η ευαισθησία και ο πόνος των δέντρων εκφράζονται με ανθρώπινους διαλόγους και προσωποποιήσεις.

*«Ακούω τα δέντρα και βογγούν και βαριαναστενάζουν.
Τι έχετε οξιές και χλίβεστε, λημέρια που βογγάτε;
Εχάσαμε την κλεφτουριά, τον πρώτο καπετάνιο»*

Σε άλλο τραγούδι, με τη συνεχή επανάληψη, τονίζεται χαρακτηριστικά ότι τα δέντρα κλαίνε και θρηγούν για το θάνατο του κλέφτη.

«Κλαίνε τα δέντρα, κλαίνε, κλαίνε και τα κλαριά»

Διαρκής ο αγώνας των κλεφτών με τους Τούρκους, γι' αυτό ο κλέφτης δεν επαναπαύεται, ανυπομονεί να έρθει η άνοιξη.

*«ν' ανοίξει ο γαύρος κι η οξιά, να ισκιώσουν τα λημέρια,
να μπουμπουκιάσει το κλαρί, ν' ανοίξει το ροδάμι»,*

όχι για να καθήσει στη σκιά των δέντρων, αλλά να πολεμήσει τον τύραννο.

*«Θέλετε δέντρο' ανθήσετε, θέλετε μαραθείτε,
στον ίσκιο σας δεν κάθομαι μήτε και στη δροσιά σας,
τι έχω να κάμω πόλεμο μ' αυτόν τον Σούφ αράπη»*

Όταν όμως οι κλέφτες δεν έχουν πόλεμο, αναπαύονται στη σκιά των δέντρων και στα κλωνάρια τους κρεμούνε τ' άρματα.

*«Τρία πλατάνια, τα τρία αράδα αράδα
κι ένας πλάτανος παχύν ίσκιον οπώχει
Στα κλωνάρια του σπαθιά 'ναι κρεμασμένα
και στη ρίζα του τουφέκια ακουμπισμένα»*

Άλλο πλατάνι παραπονιέται, γιατί

*«Αλή πασάς επέρασε με δεκαοχτώ χιλιάδες
Μονιδέ στον ίσκιο έκατσε, μονιδέ και στη δροσιά μου,
παρά σημάδι μ' έβαλαν ούλοι με την αράδα.
Άλλοι βαρούν στους κλώνους μου κι άλλοι βαρούν στα φύλλα
κι ο σκύλος ο Αλή Πασάς βαρεί μες την καρδιά μου.
Μαράθηκαν τα φύλλα, μαράθηκε η καρδιά μου».*

Τα πουλιά

Τα πουλιά, με την παρουσία τους και το κελάηδημά τους, δίνουν ξεχωριστή ομορφιά στη φύση, ιδιαίτερα την άνοιξη.

*«Τώρα είν' Απρίλης και χαρά, τώρα είναι καλοκαίρι,
το λένε τ' αηδόνια στα κλαριά κι οι πέρδικες στα πλάγια,*

το λεν οι κούκοι στα ψηλά, ψηλά στα καταρράχια
το λέει κ' ο πετροκόττοφας μέσ' απ' τη φωλιά του»

Την ανοιξιάτικη αναγέννηση της φύσης φανερώνουν και οι σίχοι:

«Τώρα Μαγιά, τώρα δροσιά, τώρα καλοκαίρι,
πρασίνισαν τα βουνά, λουλούδιασαν οι κάμποι,
τώρα φουντώνουν τα κλαριά, τώρα 'μορφαίνει ο τόπος,
τώρα τα δέντρα την αυγή δροσιά είναι φορτωμένα
και τα πουλάκια στα κλαριά βαριά βαλαντωμένα»

Τα ανοιξιάτικα πρωινά κι ενώ η φύση σιγά-σιγά αρχίζει να ξυπνά, τα χρώματα της Ανατολής σκορπίζονται στον ουρανό, τα πουλιά κι αυτά ξυπνούν και στήνουν τη δική τους συναυλία.

«Ξύπνα πουλάκι μ', την αυγή κι ανέβα στο κλαράκι
και τίναξε τις φτερούγες σου να πέσουν οι δροσούλες»

Μαζί με τα πουλιά ξυπνούν κι οι άνθρωποι και αρχίζουν τις δικές τους δραστηριότητες.

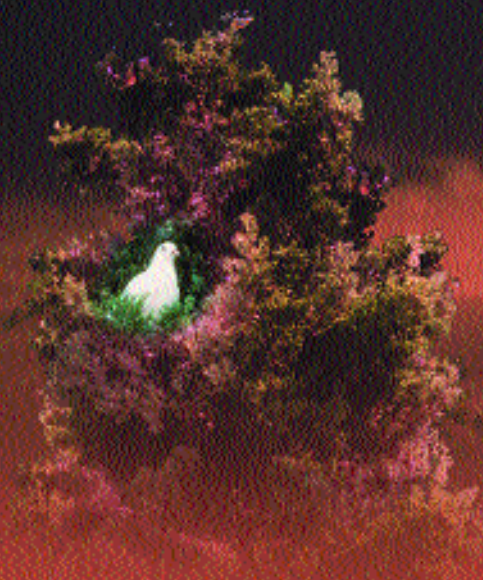
«Ερόδισε η Ανατολή και ξημερώνει η Δύση,
γλυκοχαράζουν τα βουνά κι ο ανγερινός τραβιέται,
παν τα πουλάκια στη βοσκή κι οι λυγερές στη βρύση
πήρα κι εγώ το γοίβα μου να πάω να τον ποτίσω»

Περισσότερο στο κλέφτικο τραγούδι, παρουσιάζεται ο δεσμός του κλέφτη με τη φύση και τα πουλιά. Τα πουλιά έχει για συντροφιά του, μ' αυτά κοιμάται και μ' αυτά ξυπνάει το πρωί.

«Να με κοιμάν οι πέρδικες, να με ξυπνάν τ' αηδόνια.
Λαλεί, πουλάκι μ', την αυγή καθώς λαλούν και τ' άλλα
τι είναι σημάδι των κλεφτών, καλό 'ναι για τους κλέφτες»

Για το θάνατο του ηρωικού κλέφτη Μπουκουβάλα, ο τραγουδιστής επιβάλλει στη φύση και στα πουλιά να λυπούνται.

«Πουλιά, να μη λαλήσετε, κούκοι, να βουβαθήτε,
βρυσούλες, με τα κρύα νερά, όλες να ξεραθήτε
και στου Πετρίλου τα δεντριά πουλί να μη λαλήσει
τ' ήρθε πουλί Θαλασσινό 'πό μέσα από την Πάργα
ο Μπουκουβάλας πέθανε»

Αδούλωτος, περήφανος και απροσκύνητος ο κλέφτης δεν παρατάει, ακόμη και το χειμώνα, τον αγώνα του και παραμένει στα ψηλά βουνά. Αλληγορικά, ο περήφανος αητός είναι ο ίδιος ο κλέφτης.

*«Ένας αητός περήφανος, ένας αητός λεβέντης
από την περηφάνεια του κι από τη λεβεντιά του,
δεν πάει στα κατώμερα να καλοξεχειμάσει
μόν' μένει απάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια»*

Τα πουλιά συμμετέχουν στον πόνο του κλέφτη και «λαλούν μ' ανθρώπινη λαλίτσα». Κλαίνε και θρηνούν στο χαλασμό της κλεφτουριάς.

*-«Το τι έχεις, περδικούλα μου, και κλαις κι αναστενάζεις;
μην είν' τ' αβγά σου μελανά και τα πουλιά σου μαύρα;
-Δεν είναι τ' αβγά μου μελανά και τα πουλιά μου μαύρα,
μόν' κλαίω για την κλεφτουριά, για τους καπεταναίους,
που τους χαλάει ο Αλή Πασάς στα Γιάννενα, στη λίμνη»*

Στο θρήνο και στο μοιρολόι συμμετέχει κι «η χλιβερή τρυγώνα»:

*«Ο κούκος φέτο δε λαλεί, ούτε και θα λαλήσει,
παρά η τρυγώνα η χλιβερή το λέει το μοιρολόγι»*

Από τις πιο συνηθισμένες στερεότυπες εκφράσεις, στην αρχή των περισσότερων κλέφτικων τραγουδιών, είναι τα τρία πουλάκια που ρωτούν για τον κλέφτη ή τον μοιρολογούν.

*«Τρία πουλάκια κάθονταν στις Παναγιάς τον πύργο,
τα τρία αράδα ν' έκλαιαν, πικρά μοιρολογούσαν»*

Μεγάλη η αγάπη του κλέφτη για τη φύση και τα πουλιά. Η επιθυμία του κλέφτη είναι και πέρα από τον τάφο να έχει την απόλαυση της φύσης, γι' αυτό παραγγέλλει στους συντρόφους του:

*- «Κάμετε το κιβούρι μου πλατύ, ψηλό να γίνει
κι από το μέρος το δεξί ν' αφήστε παραθύρι
να μπαινοβγαίνουν τα πουλιά, την άνοιξη να φέρουν
και τ' αηδόνια τον καλό Μάη να με μαθαίνουν»*

Ο ήλιος το φεγγάρι και τ' αστέρια

Τις βραδινές ώρες η φύση έχει μια ιδιαίτερη μαγεία με το φεγγάρι και τον έναστρο ουρανό. Αλλά και την ημέρα ο Ήλιος, ο αφέντης ο κυρ - Ήλιος, διαφεντεύει στο καταγάλανο στερέωμα του ουρανού και βάφει με όμορφα χρώματα την Ανατολή και τη Δύση.

Η δημοτική μούσα δεν παρέλειψε να υμνήσει με το δικό της ξεχωριστό και ανεπανάληπτο τρόπο τα ουράνια αυτά σώματα.

Μεγαλοπρεπής και ασύλληπτη στη φαντασία είναι η προσωποποίηση που αναφέρεται στον ήλιο, το φεγγάρι και τ' αστέρια.

*«Ο ήλιος επαντρεύτηκε και πήρε το φεγγάρι,
εκάλεσε και στη χαρά συμπέθερους τ' αστέρια.
Τα σύννεφα τους έστρωσε στρώματα για να κάτσουν.
Κρασί τους έδωσε να πουν θάλασσες και ποτάμια·
κι απ' όλα τ' άστρα τ' ουρανού ο Αυγερινός δεν έρθε·
κι αυτού προς το ξημέρωμα Αυγερινός εφάνη»*

Ιδιαίτερα στα τραγούδια της αγάπης ο γνήσιος λαϊκός ποιητής χρησιμοποιεί συχνά προσωποποιήσεις, μεταφορές και ωραίες εικόνες με αστέρια τ' ουρανού, που συμμετέχουν, στο αγνό, το τρυφερό, το εξευγενισμένο ερωτικό αίσθημα των νέων ανθρώπων.

*- «Κόρη όντας εφιλίωμάστέ, νύχτα ήταν, ποιος μας είδε;
- Μας είδε η νύχτα κι η αυγή, τ' άστρα και τ' φεγγάρι
και το φεγγάρι έσκυψε της θάλασσας το είπε,
θάλασσα το είπε του κουπιού και το κουπί του ναύτη
Κι ο ναύτης το τραγούδησε στης λυγερής την πόρτα»*

Για το φίλ, με ωραίες εικόνες υπερβολής, είναι και οι παρακάτω στίχοι:

*«Κόκκιν' αχείλι εφίλησα κι έβαψε το δικό μου,
κι έβαψε ο ήλιος ο μισός και το φεγγάρι ακέριο»*

Ανάλογες εικόνες εκφράζει και το τραγούδι:

*«Ο Αυγερινός κι η Πούλια, τ' άστρα της αυγής
και το λαμπρό φεγγάρι μ' εξεπλάγεσαν
κι όταν εβγήκε ο ήλιος μ' εξαγγάντεψε
εις το πλευρό της κόρης που ξενύχτησα»*

Αλλά και στο τραγούδι του γάμου η ομορφιά της νύφης λογίζεται με τ' ουρανού τ' αστέρια.

*«Μία λυγερή στολίζεται απ' το πρωί ως το βράδυ.
Βάνει τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι αστήθι
και τον καθαρίσ αυγερινό τον βάνει δαχτυλίδι»*

Κι άλλα τραγούδια του γάμου αναφέρονται με προσωποποιήσεις και παρομοιώσεις στα ουράνια σώματα, για να τονίσουν τη χάρη και την ομορφιά της νύφης.

*«Ήλιος ήτανε προξενητής κι αυγερινός στεφανωτής»
«Για ιδέστε την την πέρδικα
πως περπατεί λεβέντικα.
Για ιδέστε την, για ιδέστε την,
ήλιο, φεγγάρι πέστε την.»*

Και στο νανούρισμα, με ευαίσθητες εικόνες τ' ουρανού, η μητρική καρδιά ξεδιπλώνει την τρυφερή αγάπη και τους πόθους της μάνης για το σπλάχνο της.

«Κοιμήσου αστρί, κοιμήσου αυγή, κοιμήσου νιο φεγγάρι
να μου το πάρεις, Ύπνε μου, τρεις βίγλες θα τον βάλω,
τρεις βίγλες, τρεις βιγλάτορες, κι οι τρεις αντρειωμένοι.
Βάλλω τον Ήλιο στα βουνά, τον αετό στους κάμπους,
Τον κυρ-Βοριά το δροσερό ανάμεσα πελάγουν».

Στο κλέφτικο τραγούδι, οι κλέφτες που ζουν πάνω στα βουνά συντροφιά έχουν και τ' αστέρια του ουρανού και συχνά συνομιλούν μ' αυτά.

«Κι εκείο τ' αστέρι το λαμπρό, που πάει να βασιλέψει,
κι οι κλέφτες το καρτέρεσαν και το συχνό ρωτάνε:
-Πες μας, πες μας, αστέρι μου, κα'να καλό χαμπέρι.
-Τι να σας πω, μαύρα παιδιά, τι να σας μολογήσω...»

Στα μαύρα χρόνια της τούρκικης σκλαβιάς τα παιδιά πηγαίνοντας στο «κρυφό σχολειό», μιλούν κι αυτά στο φεγγαράκι το λαμπρό και το παρακαλούν να τα φωτίζει.

«Φεγγαράκι μου λαμπρό, φέγγε μου να περπατώ.
Να πηγαίνω στο σχολειό, να μαθαίνω γράμματα,
γράμματα σπουδάματα, του Θεού τα πράματα»

Και στο αυτοσχέδιο τραγούδι του Μακρυγιάννη τ' άστρα του ουρανού κρυφοκουβεντιάζουν μεταξύ τους.

«Ο ήλιος εβασίλεψε, Έλληνά μου, βασίλεψε
και το φεγγάρι εχάθη, κι ο λαμπερός Αυγερινός
που πάει κοντά στην Πούλια τα τέσσερα κουβέντιαζαν
και κρυφοκουβεντιάζουν»

Ο ήλιος κουβεντιάξει με τη λαφίνα και τη ρωτά, γιατί θρηνεί και δεν πάει κοντά με τ' άλλα ελάφια:

«Κι ο ήλιος την ερώτησε κι ο ήλιος τη ρωτάει:
-Γιατί λαφίνα ταπεινή, δεν πας κοντά με τ' άλλα;
-Ήλιε μου, σαν μ'ερώτησες θα στο μολογήσω
Δώδεκα χρόνους έκανα στέρφα χωρίς ελάφι
κι απά στους δώδεκα κι εμπρός εγέννησα λαφάκι,
κι εκεί που βγήκε ο βασιλιάς να λαφοκνηγήσει
τόβρε που βόσκαε μοναχό, ρίχνει και το σκοτώνει
Ο Ήλιος εδάκρυσε κι έσβησε το φεγγάρι,
οι λαγκαδιές κι οι ρεματιές βαριά αναστέναξαν.
-Κλάψε με, μάνα μ, κλάψε με, με ήλιο, με φεγγάρι.»